

**CENTRUM
EUROPY
WSCHODNIEJ**

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Nadia Gergało - Dąbek

Pierwsza w niepodległej Ukrainie ustawa o języku ukraińskim

Copyright © Centrum Europy Wschodniej UMCS

REDAKCJA NAUKOWA:

Prof. dr hab. Walenty Baluk

Dr Nadia Gergało-Dąbek

OPRACOWANIE GRAFICZNE:

Mgr Barbara Targońska

WYDAWCA:

**Centrum Europy Wschodniej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie**

ul. Zana 11, 20-601 Lublin,
tel. (+48) 81 537 64 04; tel./faks (+48) 81 537 64 61
biuro@centrum.umcs.pl
<http://www.centrum.umcs.pl>

ANALIZY / SPOŁECZEŃSTWO Nr 23

Nadia Gergało - Dąbek

Pierwsza w niepodległej Ukrainie ustawa o języku
ukraińskim

LUBLIN, lipiec 2019

16 lipca 2019 r. na Ukrainie weszła w życie ustawa „O zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego”¹, którą duża część ekspertów, aktywistów społecznych, polityków, dziennikarzy, artystów, etno- i socjolingwistów i in. (np. Witalij Portnikow, Taras Szamajda, Serhij Osnacz, Taras Kompaniczenko, Mykoła Kniażyćkyj, Larysa Masenko i in.) określiła jako przełomową. Jak pokazują badania opinii społecznej, 60% obywatele Ukrainy popiera politykę protekcjonizmu państwa w stosunku do zwiększenia zawartości ukraińskiego i ukraińskojęzycznego produktu w przestrzeni radiowej i telewizyjnej², a prawie 80% obywateli preferuje język ukraiński jako główny język programów radiowych i telewizyjnych³. Ponadto, jak wynika z innego badania, zwolenników wzmocnienia pozycji języka ukraińskiego i wsparcia ze strony państwa jest nawet więcej, niż zwolenników dekomunizacji⁴. Wejście w życie ustawy obchodzono jak wielkie święto – w ok. 30 miastach Ukrainy odbywały się koncerty, spektakle, wystąpienia publiczne i festyny pod hasłem „Język łączy” (ukr. „Мова об’єднує”)⁵, promujące język ukraiński i zachęcające obywateli go korzystania z niego w szerszym, niż dotychczas zakresie.

Ustawa „O zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego” – jest pierwszą ustawą uchwaloną od czasu odzyskania przez Ukrainę niepodległości, która prawnie wspiera i wzmacnia pozycję języka ukraińskiego w administracji publicznej, usługach, edukacji i mediach, chroni język państwowy, określa ramy i zakres jego stosowania, wprowadza również odpowiedzialność urzędników za brak znajomości języka.

Przez cały okres niepodległości na Ukrainie nie było ustawy o ochronie języka państwowego (dla porównania: w Polsce ustawę o języku polskim uchwalono w 1999 r.). Do

¹ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», 16 липня 2019, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

² Українці підтримують українізацію ефіру, „Тексти”, 26 червня 2019, http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/94754/Ukrajinci_pidtrymujut_ukrajinizaciju_jefiru_INFOGRAFIK_A, dostęp: 27.07.2019.

³ *Близько 80% громадян надають перевагу українській мові як основній мові телевізійного та радіоефіру – результати соціопитування Національної ради*, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, 25.06.2019, <https://www.nrada.gov.ua/blyzko-80-gromadyan-nadayut-perevagu-ukrayinskij-movi-yak-osnovnij-movi-televizijnogo-ta-radioefiru-rezultaty-sotsopytuvannya-natsionalnoyi-rady/>, dostęp: 27.07.2019.

⁴ В. Кулик, *Українізації бояться не громадяни, а влада*, «Дзеркало Тижня», 14 липня 2017, https://dt.ua/SOCIUM/ukrayinizaciyi-boyatsya-ne-gromadyani-a-vlada-248439_.html, dostęp: 27.07.2019.

⁵ *“Мова об’єднує”: по всій Україні відбудуться масові заходи з нагоди набуття чинності закону про державну мову*, 15 липня 2019, Портал мовної політики, <https://language-policy.info/2019/07/mova-ob-jednuje-po-vsij-ukrajini-vidbudutsya-masovi-zahody-z-nahody-nabuttya-chynnosti-zakonu-pro-derzhavnu-movu/#more-5557>, dostęp: 27.07.2019.

roku 2012 funkcjonowanie języków w niepodległej Ukrainie regulowały głównie następujące akty prawne: Ustawa o językach w Ukraińskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej z 1989 r., Deklaracja Praw Narodowości z 1991 r., Dekret Prezydenta o mniejszościach narodowych z roku 1992, Ustawa Zasadnicza z 1996 roku oraz Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych (ratyfikowana przez Radę Najwyższą w 2003 r.). Podczas gdy języki mniejszości narodowych były chronione przez kilka aktów prawnych krajowych i międzynarodowych, w stosunku do języka ukraińskiego panowało przeświadczenie o „domniemanej ochronie” wynikającej z ustawy zasadniczej.

Artykuł 10. Konstytucji Ukrainy stanowi bowiem, że językiem państwowym (urzędowym) na Ukrainie jest język ukraiński. Ponadto w artykule tym zaznaczono, że „państwo zapewnia wszechstronny rozwój i funkcjonowanie języka ukraińskiego we wszystkich sferach życia społecznego na całym terytorium Ukrainy. Na Ukrainie gwarantuje się swobodny rozwój, używanie i ochronę języka rosyjskiego oraz innych języków mniejszości narodowych Ukrainy”⁶. Z jednej strony, Konstytucja ustanowiła język ukraiński jedynym językiem państwowym, z drugiej zaś pozostawiła nieograniczone i nieokreślone żadnymi ramami możliwości stosowania języka rosyjskiego, ponieważ te kwestie miała regulować osobna ustawa, której nie było. W praktyce to często oznaczało spychanie ukraińskiego na margines i przyzwolenie na brak znajomości języka państwowego. Dwujęzyczność społeczeństwa była z reguły dwujęzycznością ukraińskojęzycznych, gdyż 74,8% ukraińskojęzycznych (wśród młodzieży aż 90,6%) przechodziło na rosyjski, gdy współmówcą był rosyjskojęzyczny; rosyjskojęzyczni zaś pozostawali przy swoim języku w dwujęzycznej sytuacji komunikacyjnej (95,3%)⁷ ignorując język państwowy, a niejednokrotnie nawet nim gardząc. Taka sytuacja sprzyjała dalszej pełzającej rusyfikacji społeczeństwa, a państwo temu sprzyjało poprzez zachowanie status-quo i brak odpowiedniej ustawy.

Za prezydentury Wiktora Janukowycza 3 lipca 2012 roku z rażącymi naruszeniami w Radzie Najwyższej została przegłosowana ustawa „O zasadach państwowej polityki językowej” (bardziej znana jako ustawa językowa Kiwałowa-Kolesniczenki od nazwisk autorów). Ustawa ta istotnie rozszerzała i tak szerokie zastosowanie języka rosyjskiego m. in. w urzędach

⁶ *Конституція України*, Київ 1997, s. 5-6.

⁷ Л. Масенко, *Мова і суспільство. Постколоніальний вимір*, Київ, Видавничий дім «КМ Академія», 2004, s. 148.

państwowych, szkolnictwie, reklamie i mediach, legalizowała zgodę na nieznanomość języka państwowego i wywołała masowe protesty w wielu ukraińskich miastach. Ustawa „O zasadach państwowej polityki językowej” praktycznie zniwelowała status języka ukraińskiego jako jedyne państwowego na Ukrainie. Po Rewolucji Godności próbowano ją unieważnić, jednak ówczesny przewodniczący parlamentu Ołeksandr Turczynow nie podpisał tej decyzji Rady, powołując się na potrzebę opracowania nowego prawa. W lutym 2018 r. Trybunał Konstytucyjny Ukrainy uchylił ustawę Kiwałowa-Kolesniczenki jako taką, która została uchwalona z naruszeniem procedur. Przez nieco ponad rok na Ukrainie miała miejsce próżnia prawna w kwestii regulowania stosowania języków, ponieważ powrót stanu prawnego z okresu ZSRR był niemożliwy.

Historia uchwalenia ustawy językowej

Od momentu zarejestrowania projektu nowej ustawy językowej w Radzie Najwyższej i jej uchwalenia minęło dwa lata, co obala tezę, że jej uchwalenie odbywało się „pod wybory”. Pierwotnie złożono trzy różne projekty ustaw przez różne środowiska, z których jeden – nr 5670-d – miał największe poparcie zarówno wśród ekspertów, aktywistów społecznych, jak i deputowanych i właśnie ten projekt był procedowany aż do uchwalenia. W pierwszym czytaniu został on przyjęty jeszcze 4 października 2018 r., po którym zgłoszono ponad 2000 poprawek, głównie przez prorosyjską opozycję. Tak duża liczba poprawek miała na celu uniemożliwić lub zablokować jego uchwalenie. Żeby uniknąć jakichkolwiek zarzutów o naruszeniu procedur, kierownictwo Rady Najwyższej prowadziło skrupulatne i żmudne procedowanie w tej sprawie. Ostatecznie kilka dni po drugiej turze wyborów prezydenckich, 25 kwietnia, Rada Najwyższa Ukrainy większością głosów przyjęła ustawę „O zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego”. W dniu uchwalenia ustawy pod budynkiem parlamentu ukraińskiego odbywał się wiec poparcia na rzecz jej uchwalenia⁸.

Prorosyjska opozycja natychmiast złożyła projekt unieważnienia nowej ustawy językowej, jednak nie uzyskała poparcia. Kolejną próbę zablokowania ustawy poprzez Sąd

⁸ Під Радою зібрався мітинг на підтримку "мовного" закону, UNIAN, 25 квітня 2019, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2688798-pid-radou-zibravsya-miting-na-pidtrimku-movnogo-zakonu.html>, dostęp: 27.07.2019.

Okręgowy w Kijowie podjęta deputowana z prorosyjskiej partii Iryna Bereżna, lecz sąd odrzucił jej wniosek⁹.

Nowa ustawa językowa zapewnia pierwszeństwo dla języka ukraińskiego w ponad 30 obszarach życia publicznego: w szczególności w administracji publicznej, mediach, edukacji, nauce, kulturze, reklamie i usługach. Jednocześnie jest ona dość elastyczna w stosunku do używania innych języków poza ukraińskim i – wbrew rozpowszechnionym przez propagandę rosyjską mitom – w ogóle nie ingeruje w komunikację prywatną, jak również w sprawowanie obrzędów religijnych (art. 2, p. 2). Z uwagi na ogromny opór wobec jej przyjęcia przez prorosyjskie siły w parlamencie i społeczeństwie, a także populistyczną krytykę z przeciwnej strony, wiele norm zostało złagodzonych, a niektóre usunięte – na przykład, Służba Inspekcji Językowej, Ukraińskie Centrum Językowe oraz Centrum Terminologiczne Języka Ukraińskiego. Natomiast status Komisji Krajowej ds. Standardów Języka Państwowego został nieco obniżony, gdyż teraz będzie ona koordynowana przez Gabinet Ministrów Ukrainy za pośrednictwem Ministerstwa Edukacji. Ponadto, na ostatnim etapie procedowania z rozdziału III „Obowiązek posługiwania się językiem państwowym” usunięto parlamentarzystów. Oznacza to, że w parlamencie będą ciągłe próby wypowiadania się z mównicy Rady Najwyższej po rosyjsku, co z pewnością spowoduje permanentną konfrontację i będzie zakłócało prace legislacyjne parlamentu. Te zmiany były ostro krytykowane m. in. przez działaczkę nacjonalistycznej partii Swoboda Irynę Farion¹⁰, pisarkę dziecięcą i aktywistkę Łarysę Nicoj¹¹ i in.

Niektóre ważne przepisy nowej ustawy językowej:

- państwowy status języka ukraińskiego jest nieodłącznym elementem porządku konstytucyjnego Ukrainy jako państwa unitarnego (art. 1, p. 3);
- język ukraiński jest czynnikiem jedności i bezpieczeństwa narodowego Ukrainy (art. 1, p. 8);

⁹ Суд відмовився розглядати позов про заборону підписання мовного закону, UNIAN, 11 травня 2019, <https://www.unian.ua/politics/10545315-sud-vidmovivsya-rozglyadati-pozov-pro-zaboronu-pidpisannya-movnogo-zakonu.html>, dostęp: 27.07.2019.

¹⁰ Фаріон закликає не підтримувати мовний законопроект, ZIK, 19 грудня 2019, https://zik.ua/news/2018/12/19/farion_zaklykaie_ne_golosuvaty_za_movnyy_zakonoproekt_1473541, dostęp: 27.07.2019.

¹¹ Лариса Ніцой: Новий закон про мову – надто м'який, «Український інтерес», 11 липня 2019, <https://uain.press/interview/larysa-nitsoj-novyj-zakon-pro-movu-nadto-m-yakyj-1059867>, dostęp: 27.07.2019.

- ustawa wymaga znajomości i stosowania języka państwowego przez urzędników i usługodawców (m. in. przez sędziów i prawników, wykładowców i personel medyczny) w przestrzeni publicznej, sektorach państwowym i publicznym, usługach, opisach i oznakowaniu towarów i usług;
- nikt nie może być zmuszany do używania innego języka niż ukraiński podczas przebywania w miejscu pracy i wykonywania obowiązków wynikających z umowy o pracę (art. 20, p. 1);
- obsługa klienta ma się odbywać w języku ukraińskim, jednak na prośbę klienta może odbywać się w innym języku za zgodą obu stron (art. 30, p. 3);
- w punktach dystrybucji gazet i czasopism powinno być nie mniej niż 50% tytułów w języku ukraińskim. Wydawca może wydawać gazetę, czasopismo czy magazyn w dwóch lub więcej wersjach językowych, z których jedna powinna być w języku państwowym (art. 25);
- w księgarniach powinno być nie mniej niż 50 % tytułów książek w języku ukraińskim, a wydawnictwa w ciągu roku mają wydawać nie mniej niż 50% tytułów książek w języku ukraińskim (art. 26);
- witryny internetowe instytucji rządowych, sklepów internetowych i mediów jako stronę domyślną powinny mieć w języku ukraińskim, ale mogą też mieć dowolna ilość innych wersji językowych. Jednocześnie zawartość wersji ukraińskiej powinna co najmniej taka sama, jak w innym języku (art. 27, p. 6).

Bardzo ważnym elementem ustawy jest to, że na państwie spoczywa obowiązek organizacji bezpłatnych kursów języka ukraińskiego dla dorosłych oraz zapewnienia możliwości opanowania języka państwowego tym obywatelom Ukrainy, którzy do tej pory jej nie mieli (art. 6, p. 3). Ustawa nakłada na osoby ubiegające się o obywatelstwo Ukrainy obowiązek zdania egzaminu z języka państwowego w celu potwierdzenia znajomości tego języka (art. 6, p. 7).

Ustawa wprowadza nowe instytucje – Krajową Komisję do spraw Standardów Języka Państwowego (art. 43) oraz instytucję Pełnomocnika do spraw ochrony języka państwowego (art. 49). Pełnomocnik będzie m. in. monitorował przestrzeganie przepisów tej ustawy, rozpatrywał skargi osób fizycznych i prawnych oraz składał sprawozdanie ze swojej działalności na ręce Gabinetu Ministrów.

W ustawie przewidziana jest odpowiedzialność administracyjna za naruszenie prawa językowego w formie grzywny od trzystu do czterystu wolnych od podatku dochodów minimalnych (na przykład, w celu ukarania urzędników państwowych, posłów i pracowników sfery budżetowej, jeżeli nie używają oni języka państwowego w swojej pracy). Próba wprowadzenia dwujęzyczności lub wielojęzyczności czy nadanie oficjalnego statusu jakimukolwiek innemu językowi w całym kraju lub w określonym regionie traktuje się jako próba obalenia porządku konstytucyjnego, za co grozi odpowiedzialność karna. Jako że język państwowy należy do symboli państwa, to za publiczne upokarzanie go przewidziana jest odpowiedzialność podobna do tej, która dotyczy znieważania innych symboli narodowych.

Warto odnotować, że ustawa rozszerza użycie innych języków Unii Europejskiej oraz języka angielskiego. W szczególności w sferze naukowej dozwolone jest publikowanie i obrona prac w języku angielskim.

Stopniowe wdrażanie

Wśród części ekspertów i parlamentarzystów panuje przekonanie, że w sprawie języka ukraińskiego radykalizm może bardzo zaszkodzić, dlatego wprowadzenie szeregu poszczególnych norm odroczone w czasie: niektóre zaczną obowiązywać za 6 miesięcy, inne za 2 lub 3 lata, a są też takie przepisy, które staną się obowiązkowe dopiero za 10 lat. Na przykład, „[j]ęzykiem niezależnego oceniania zewnętrznego¹² jako wyniku pełnego wykształcenia średniego i egzaminów wstępnych na studia wyższe jest język państwowy, oprócz niezależnego zewnętrznego oceniania z języków obcych” (zaczną obowiązywać dopiero od 1 stycznia 2030 r.).

Również kary grzywny za naruszenie ustawy nakładane przez pełnomocnika ds. ochrony języka państwowego zaczną obowiązywać dopiero sześć miesięcy od daty jego powołania. W przypadku mediów drukowanych, które będą musiały wydać w obieg te wydania w języku państwowym równocześnie z wydaniem w języku obcym, okres przejściowy będzie wynosił 2-2,5 roku.

¹² Niezależne ocenianie zewnętrzne jest odpowiednikiem polskiej matury.

Prezydent Ukrainy i jego otoczenie a ustawa językowa

Ze strony wybranego w kwietniu 2019 r. prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełeńskiego i jego otoczenia docierają dość sprzeczne sygnały dotyczące nowej ustawy językowej istotnie rozszerzającej zakres stosowania języka ukraińskiego. Jak wiadomo, prezydent Zełeński pochodzi z Krzywego Rogu i jest osobą rosyjskojęzyczną. Przed drugą turą wyborów jego małżonka w wywiadzie dla BBC News Ukraina przyznała, że poszukiwany jest nauczyciel języka ukraińskiego dla prezydenta, by mógł on płynnie i poprawnie wypowiadać się w języku państwowym¹³.

Na profilu prezydenta w sieci społecznościowej Facebook w dniu uchwalenia ustawy, t.j. kilka dni po drugiej turze wyborów prezydenckich, pojawiło się jego stanowisko tej sprawie: „Ukraina stoi dziś przed poważnymi wyzwaniami, które możemy pokonać tylko razem. Rosyjska agresja, powolny rozwój gospodarczy, masowa emigracja Ukraińców za granicę, całkowita korupcja to problemy, które dotyczą każdego z nas i całe społeczeństwo. Dlatego musimy inicjować i przyjmować takie ustawy i takie decyzje, które konsolidują społeczeństwo, a nie odwrotnie. Ukraiński jest jedynym językiem państwowym na Ukrainie. Tak było, jest i będzie. W tej kwestii nie ma żadnych kompromisów. Państwo powinno zadbać o rozwój języka ukraińskiego, rozszerzenie jego użycia. [...] Moje stanowisko zasadniczo jest takie, że państwo powinno promować rozwój języka ukraińskiego poprzez tworzenie zachęt i pozytywnych przykładów, a nie zakazów i kar, komplikując biurokratyczne procedury, mnożąc liczbę urzędników, zamiast je redukować. Projekt ustawy o języku państwowym był brany pod uwagę podczas cyklu wyborczego, co uczyniło go zakładnikiem retoryki politycznej. Ustawa została przyjęta bez wystarczająco szerokiej dyskusji publicznej. Do projektu ustawy wprowadzono ponad 2 tys. poprawek, co wskazuje na to, że nie było konsensusu co do niektórych jego zapisów, nawet w Radzie Najwyższej. [...] Po moim zaprzysiężeniu na stanowisko prezydenta

¹³ Олена Зеленська: "Після перемоги Вови хочу писати сценарії для 95 Кварталу", BBC News Україна, 22 квітня 2019, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-47976364>, dostęp: 27.07.2019.

zostanie przeprowadzona dogłębna analiza tej ustawy, aby upewnić się, że chroni ona wszystkie konstytucyjne prawa i interesy wszystkich obywateli Ukrainy [...]”¹⁴.

Wypowiedź ta zawiera nieprawdziwą tezę, jakoby ustawa została uchwalona w trakcie wyborów, gdyż, jak wspomniano wcześniej, jej projekt wraz z dwoma innymi został złożony w sekretariacie Rady Najwyższej w 2017 r., t.j. na dwa lata przed wyborami. Nieprawdą jest również to, że uchwalenie ustawy odbyło się bez konsultacji społecznych, ponieważ dyskusje na temat ustawy odbywały się w różnych środowiskach i przez różne media przez cały okres jej procedowania w Radzie Najwyższej. Zeteński twierdzi, że ustawa nie jest wynikiem porozumienia, gdyż zgłoszono ponad 2 000 poprawek. Jednakże nie bierze on pod uwagę tego, że gros tych poprawek zgłosiły głównie antyukraińskie siły w parlamencie, by zablokować jej uchwalenie do wyborów w nadziei, że po wyborach nastąpi zmiana układu sił w parlamencie i jej uchwalenie będzie niemożliwe.

Jednocześnie w kilku wywiadach oraz w trakcie wizyty do Kanady Wołodymyr Zeteński na spotkaniu z diasporą ukraińską zapewniał, że rozwój i wsparcie dla języka ukraińskiego znajdują się wśród jego priorytetów jako prezydenta i że będzie on bronił języka ukraińskiego¹⁵.

Szef sztabu wyborczego Wołodymyra Zeteńskiego i szef partii prezydenckiej „Sługa narodu” Dmytro Razumkow przed wyborami prezydenckimi oświadczył, że wszystko, co dzieli naród ukraiński, do czasu zakończenia wojny należy umieścić poza nawias¹⁶. Ta wypowiedź Razumkowa wywołała falę krytyki ze strony proukraińskich sił, gdyż, ich zdaniem, Razumkow proponuje wyrzucić poza nawias akurat wszystko to, co tworzy naród ukraiński i się składa na jego tożsamość. Przez cały okres kampanii wyborczej szef sztabu Zeteńskiego wypowiadał się głównie w języku rosyjskim. Na pytanie, dlaczego nie używa języka państwowego, Razumkow

¹⁴ *Зеленський хоче після вступу на посаду зробити «ретельний аналіз» закону про мову*, „Радіо Свобода”, 25.04.2019, <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-zakon-pro-movu/29903151.html>, dostęp: 27.07.2019.

¹⁵ *У Зеленського зазначають, що єдиною державною мовою є українська*, 23 квітня 2019, Укрінформ, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2687046-u-zelenskogo-zaznaca-ut-so-edinou-derzavnou-movou-e-ukrainska.html>; *Я захищатиму нашу мову*, – Зеленський дав кілька обіцянок українцям у Канаді, 24 канал, 2 липня 2019, https://24tv.ua/ya_zahishhatimu_nashu_movu__zelenskiy_dav_kilka_obitsyanok_ukrayintsyam_u_kanadi_n1173965, dostęp: 27.07.2019.

¹⁶ *Штаб Зеленського: Питання віри, мови, історії треба винести за дужки до закінчення війни*, „Zbruc”, 2 квітня 2019, <https://zbruc.eu/node/88220>, dostęp: 27.07.2019.

odpowiadał, że zacznie, jak zostanie deputowanym Rady Najwyższej¹⁷. Innym razem powiedział, że będzie się posługiwał językiem rosyjskim dopóty, dopóki będzie trwała okupacja Krymu i Donbasu przez Rosję, żeby nikt nie zechciał przyjść i go bronić, gdyż u niego – jako osoby rosyjskojęzycznej – wszystko w porządku¹⁸. Jednakże na dwa dni przed wyborami parlamentarnymi w telewizyjnym programie publicystycznym „Prawo do władzy” odpowiadał na pytania prowadzącej już po ukraiński i stwierdził, że kwestia językowa nie jest tak ważna dla społeczeństwa, jak pokój na Ukrainie, stabilność czy walka z korupcją¹⁹.

Kilka innych wpływowych osób z otoczenia prezydenta Zełeńskiego również zabrało głos w sprawie języka ukraińskiego. Szef Administracji Prezydenta, były prawnik oligarchy Ihora Kołomojskiego oraz jeden z ideologów prezydentury Zełeńskiego – Andrij Bohdan – uważa, że w obwodach donieckim i ługańskim należy wprowadzić język rosyjski jako urzędowy, jeżeli będą one w składzie Ukrainy²⁰. Ta wypowiedź była szeroko komentowana w sieciach społecznościowych i w środkach masowego przekazu przez aktywistów społecznych, polityków, dziennikarzy i ekspertów. Zdaniem krytyków Bohdana, takie podejście jest powielaniem tezy Putina²¹, ponadto może spowodować, że pod wpływem prorosyjskich partii oraz przy poparciu Kremla w ślad za tymi obwodami mogą pójść charkowski, odeski, dniepropietrowski, chersoński, mikołajowski i inne. Taka sytuacja już miała miejsce po uchwaleniu ustawy Kiwałowa-Kolesniczenki, gdy władze 10 obwodów ogłosiły, że językiem urzędowym w tych obwodach jest rosyjski.

Współwłaściciel studia „Kwartał 95”, w którym jako kabareciarz zrobił karierę Wołodymyr Zełeński, oraz jego partner biznesowy Borys Szefir w wywiadzie dla „Detektor Media” stwierdził, że nową ustawę językową należy wycofać i uchwalić „normalną”, co będzie,

¹⁷ Разумков сказав, коли заговорить українською, ТСН, 13 червня 2019, <https://tsn.ua/politika/razumkov-skazav-koli-zagovorit-ukrayinskoyu-1362402.html>, dostęp: 27.07.2019.

¹⁸ Разумков заявив, що говоритиме російською на ефірах, поки триває окупація Донбасу і Криму, «Українська правда», 9 липня 2019, <https://www.prawda.com.ua/news/2019/07/9/7220375/>, dostęp: 27.07.2019.

¹⁹ „Щось посвятилося чи закон? Разумков у телеефірі почав розмовляти українською замість російської, ТСН, 19 липня 2019, <https://tsn.ua/ukrayina/schos-posvytilosya-chi-zakon-razumkov-u-teleefiri-pochav-rozmovlyati-ukrayinskoyu-zamist-rosiyskoyi-1380537.html>, dostęp: 27.07.2019.

²⁰ Андрій Богдан: Я б дозволив Донецьку і Луганську офіційну російську мову, якщо вони будуть територією України, РБК-Україна, 1 липня 2019, <https://www.rbc.ua/ukr/news/andrey-bogdan-razreshil-donetsku-lugansku-1561935853.html>, dostęp: 27.07.2019.

²¹ Богдан і російська мова - реакція соцмереж, BBC News Україна, 2 липня 2019, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48822377>, dostęp: 27.07.2019.

jego zdaniem, pierwszym krokiem do zakończenia wojny²². Jeśli chodzi o wojnę, to Borys Szefir uważa, że ona bardzo szybko się skończy, gdy odsunąć od władzy osoby, które na niej zarabiają materialnie. W swoim wywiadzie powtarza on wiele tez propagandy rosyjskiej. Szefir zdaje się nie rozumieć, że zakończenie wojny nie zależy od kompromisu na rzecz języka rosyjskiego, ani też od dobrych chęci strony ukraińskiej, lecz od Rosji, która póki co nie zamierza kończyć tej wojny. Po fali krytyki w związku z tym wywiadem otoczenie prezydenta odcięło się od słów Szefira, który rzekomo wypowiadał się jako osoba prywatna. Służba prasowa Zełeńskiego oświadczyła, że prezydent nie podziela stanowiska Borysa Szefira²³. Chociaż sam Szefir nie jest w polityce, jednak jego brata Serhija prezydent Zełeński mianował swoim pierwszym asystentem.

Przed wyborami parlamentarnymi, które odbyły się 21 lipca br. i w których prezydencka partia Sługa Narodu uzyskała większość parlamentarną (43,16% (124 mandaty) oraz 130 mandaty z okręgów jednomandatowych), Wołodomyr Zełeński kilkakrotnie wypowiadał się o tym, że okupowanym terenom należy umożliwić oficjalnie i nieoficjalne korzystanie z języka rosyjskiego (NB: przedtem też nikt im tego nie zabraniał). Jak twierdzi parlamentarzysta Serhij Leszczenko, to nie jest nic nowego, gdyż jeszcze przed swoim zwycięstwem w wyborach prezydenckich Zełeński poruszał kwestię językową na Donbasie ze specjalnym przedstawicielem Stanów Zjednoczonych w Ukrainie Kurtem Volkerem²⁴. Udzielenie językowi rosyjskiemu statusu języka regionalnego na Donbasie może i nie byłoby problemem, gdyby na równi z rosyjskim używany tam był ukraiński i gdyby każdy, kto tylko wyrazi taką chęć, mógł swobodnie i bez obaw, że zostanie zaatakowany, korzystać z języka ukraińskiego w urzędach, lokalach usługowych czy innych miejscach publicznych. Niestety, to nie było możliwe przedtem i raczej mało prawdopodobne, by stało się możliwe w przyszłości bez wsparcia państwa, co oznacza, że legalizacja oficjalnego statusu języka rosyjskiego w tym regionie spowoduje dalszą marginalizację ukraińskiego i będzie skutkowałą konfliktem, ponieważ ukraińskojęzyczni

²² *Совладелец студии «Квартал 95» Борис Шефир: «Квоты и запреты – это плохо»*, „Детектор медиа”, 30 мая 2019, <https://detector.media/rinok/article/167733/2019-05-30-sovladelets-studii-kvartal-95-boris-shefir-kvoty-i-zaprety-jeto-plokho/>, dostęp: 27.07.2019.

²³ *У Зеленського відхрестилися від заяв Бориса Шефіра*, BBC News Україна, 31 травня 2019, <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48472514>, dostęp: 27.07.2019.

²⁴ *Зеленський ще до перемоги обговорював з Волкером питання мови на Донбасі*, - нардеп, РБК-Україна, 12 липня 2019, <https://www.rbc.ua/ukr/news/zelenskiy-eshche-pobedy-obsuzhdal-volkerom-1562917494.html>, dostęp: 27.07.2019.

obywatele będą domagać się swoich konstytucyjnych praw do stosowania języka państwowego w kontaktach z państwem i przestrzeni publicznej.

Eksperci już ostrzegają obóz prezydencki przed próbami dokonania rewizji ustawy językowej²⁵. Ustawa była długo wyczekiwana i pozytywnie przyjęta przez sporą część społeczeństwa, dwie trzecie którego opowiada się za tym, aby jedynym językiem państwowym był ukraiński²⁶. Jak pokazują badania socjologiczne, przeprowadzone przez Centrum Razumkova wspólnie z Fundacją „Inicjatywy Demokratyczne”, ukraiński język państwowy jest najbardziej szanowanym atrybutem niezależnego państwa ukraińskiego. Nawet bardziej, niż flaga, hymn i godło Ukrainy. 36% obywateli jest dumnych z języka narodowego, a kolejne 55% ma do niego stosunek pozytywny, co łącznie stanowi 91%, t.j. przeważająca większość. Tylko 5 % respondentów ma stosunek negatywny do języka, a 3 % chciałoby go zmienić na inny²⁷. Wołodomyr Zełeński musi się liczyć z tym, że próby wprowadzenia bocznymi drzwiami rozszerzenia statusu języka rosyjskiego kosztem ukraińskiego niewątpliwie wywołają masowe protesty, gdyż proukraińska część społeczeństwa jest politycznie bardziej aktywna, co niejednokrotnie udawadniała. Jednocześnie prorosyjska część społeczeństwa jest bierna pod względem politycznym, dlatego też po uchwaleniu ustawy nikt przeciwko niej masowo nie protestował. To oznacza, że ta część społeczeństwa akceptuje wzmocnienie pozycji języka ukraińskiego jako państwowego i rozszerzenie zakresu jego stosowania jako część umowy społecznej.

Reakcja władz FR na nową ustawę językową

W wojnie hybrydowej Rosji z Ukrainą, jednym z wymiarów której jest wojna o tożsamość, celem ataków ze strony władz FR jest również język ukraiński. Ukraińskojęzyczna Ukraina, w której będzie dominowała kultura ukraińska, stanowi zagrożenie dla

²⁵ *Експертна група з мовної політики закликає владу утриматися від ревізії закону про українську мову*, Interfax-Україна, 18 червня 2019, https://ua.interfax.com.ua/news/general/594652.html?fbclid=IwAR2jg_9_93yV831ITLvv5p4eGa0Q8dpi7M-DtoU8_nEmr3X2WjyTzmIxpI#.XQnjoe6HOO0.facebook, dostęp: 27.07.2019.

²⁶ *Моніторинг електоральних настроїв українців (29 травня – 3 червня 2019 року)*, Соціологічна група «Рейтинг», 05.06.2019, http://ratinggroup.ua/research/ukraine/monitoring_elektoralnyh_nastroeniy_ukraincev_29_maya_3_iyunya_2019_goda.html?fbclid=IwAR2fmQyRer0ZzcULJE5oKFseFkqavd4v35KYYU4dIV3FAgp4n1YJxP9L-Vk, dostęp: 27.07.2019.

²⁷ *Українці головним атрибутом незалежності вважають "мову"*, „Українська правда”, 23.04.2012, <https://www.pravda.com.ua/news/2012/08/23/6971332/>, dostęp: 27.07.2019.

neoimperialnego projektu Rosji, gdyż będzie na zawsze stracona dla imperium. W Rosji (zarówno w czasach Imperium Rosyjskiego, Związku Radzieckiego, oraz obecnie w Federacji Rosyjskiej) w sposób bezpośredni lub zawołany toczy się walka z językiem ukraińskim. Żaden inny język w wielonarodowym Imperium Rosyjskim nie zaznał tylu zakazów i prześladowań, co język ukraiński. Nie wolno było wydawać Biblii w tłumaczeniu na język ukraiński, głosić kazań w tym języku, nauczać w szkołach, wystawiać sztuki teatralne, drukować teksty w utworach muzycznych pod nutami, a nawet nazywać dzieci imionami ukraińskimi²⁸. Władze w Rosji wiedziały, że język jest czynnikiem kształtującym aspiracje narodowe i państwowe, albowiem, ich zdaniem, „nic nie łączy ludzi politycznie tak bardzo, jak jedność języka i literatury, i odwrotnie, nic ich tak nie rozdziela, jak odrębność języka i piśmiennictwa”²⁹. Rozprzestrzenianie się w Imperium Rosyjskim języka i literatury ukraińskiej, głównie w formie drukowanej, było postrzegane przez władze carskie jako „ingerencja w jedność i integralność Rosji”³⁰. Właśnie dlatego w Imperium Rosyjskim robiono wszystko, aby zapobiec rozwojowi języka i literatury ukraińskiej, ponieważ uważano, że będzie to „solidny fundament dla rozwoju przekonania w możliwość realizacji w przyszłości ... wyodrębnienia Ukrainy z Rosji”³¹.

Twierdzenie, że żadnego języka ukraińskiego „nie było, nie ma i być nie może”³², a jest tylko dialekt języka rosyjskiego zepsuty pod wpływem Polski, po raz pierwszy pojawiło się w Okólniku Wąłujewskim z dnia 18 lipca 1863 r. Dopiero w 1906 r. Akademia Nauk Rosji uznała ukraiński jako samodzielny język. Niemniej jednak, zarówno sto lat temu, jak i w obecnych czasach, wielu przedstawicieli elit rosyjskich w dalszym ciągu nie uważa go za odrębny i samowystarczający język. Deputowany Dumy Państwowej Władimir Żirinowski twierdzi, że język ukraiński został wymyślony na bazie polskiego w Wiedniu³³. Ponadto, jego zdaniem, jest on słabo rozwiniętym językiem, żadnych dzieł nie stworzono w tym języku, nie ma wielkich pisarzy i

²⁸ Zob. więcej na ten temat: P. Сушко, М. Левицький, *Хроніка нищення української мови*, Київ 2012.

²⁹ М. Тимошик, *Історія видавничої справи*, Київ: Наша культура і наука, 2007, s. 243.

³⁰ Ibidem, s. 242.

³¹ Ibidem, s. 243.

³² *Циркуляр министра внутренних дел П. А. Валуева Киевскому, Московскому и Петербургскому цензурным комитетам от 18 июля 1863 г.*, [в:] А. Миллер, «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.), Санкт-Петербург 2000, s. 240- 241.

³³ *Жириновский считает, что украинский язык придумали в Вене на базе польского*, Корреспондент.net, 08.02.2014, <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3303115-zhyrynovskiyi-schytaet-cho-ukraynskiy-yazyk-prydumaly-v-vene-na-baze-polskoho>, dostęp: 27.07.2019.

poetów³⁴. Podobną retorykę można było usłyszeć w programie 1. telewizji rosyjskiej „Tołstoj. Woskriesienie”³⁵.

Zdaniem Władimira Putina, język ukraiński wprowadzie ma swoją specyfikę, jak również kultura ukraińska, ale to wszystko jest częścią ich własnej – rosyjskiej – kultury³⁶. Komentując tę wypowiedź Putina rosyjski działacz opozycyjny Leonid Gozman zauważył, w Rosji wierzą w to, że Rosjanie i Ukraińcy są jednym narodem, a język ukraiński – to trochę zepsuty rosyjski, co również daje im moralne usprawiedliwienie ich działań na wschodzie Ukrainy³⁷.

Ustawa „O zapewnieniu funkcjonowania języka ukraińskiego jako państwowego” była przedmiotem ostrych wypowiedzi ze strony władz FR jeszcze na etapie projektu, przez cały okres procedowania w Radzie Najwyższej, po jej uchwaleniu oraz po wejściu w życie. Rzecznik MSZ FR Maria Zacharowa nazwała działania władz Ukrainy na rzecz zwiększenia obecności języka ukraińskiego w przestrzeni medialnej „językowym ludobójstwem” rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy³⁸. O tym, jak bardzo Rosja nie chce się tej ustawy i za wszelką cenę próbuje nie dopuścić do jej stosowania, świadczy fakt, że przedstawiciel FR w ONZ dwukrotnie żądał rozpatrzenia jej na Radzie Bezpieczeństwa ONZ. Pierwszy raz miało to się odbyć w dniu inauguracji ZELEŃSKIEGO, jednak wniosek został odrzucony³⁹. Przedstawiciel Ukrainy przekonywał, że ustawa o języku państwowym jest wewnętrzną sprawą Ukrainy, nie zagraża bezpieczeństwu światowemu i nie ma stosunku do kompetencji ONZ. Przedstawiciel FR w ONZ Wasilij Niebienia natomiast wystąpił z obszernym przemówieniem, w którym piętnował

³⁴ Жириновский назвал украинский язык "малоразвитым" и заявил, что в Закарпатье нет украинцев, Piter.tv, 19.10.2017, https://piter.tv/event/Zhirinovskij_nazval_ukrainskij_yazik_malorazvitim_i_zayavil_chno_v_Zakarpate_net_ukraincev/, dostęp: 27.07.2019.

³⁵ Ю. Бершидский, Фейк Первого канала: украинский язык искусственно создан и мало распространен даже в Украине, The Insider, <https://theins.ru/antifake/121086>, dostęp: 27.07.2019.

³⁶ Большая пресс-конференция Владимира Путина, 14 декабря 2017 г., <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56378>, dostęp: 27.07.2019.

³⁷ Путин сделал два неожиданных шага – Гозман, „Obozrevatel”, 21.12.2017, <https://www.obozrevatel.com/crime/leonid-gozman-vyu.htm>, dostęp: 27.07.2019.

³⁸ У МЗС РФ "заспівали" стару пісню про "мовний геноцид" російськомовних громадян України, 30 marca 2017 г., <https://www.unian.ua/politics/1850414-u-mzs-rf-zaspivali-staru-pisnyu-pro-movniy-genotsid-rosiyskomovnih-gromadyan-ukrajini.html>, dostęp: 27.07.2019.

³⁹ Рада безпеки ООН відмовилася обговорювати український закон про мову на вимогу Росії, УНІАН, 20 травня 2019, <https://www.unian.ua/politics/10556508-rada-bezpeki-onn-vidmovilasya-obgovoryuvati-ukrajinskiy-zakon-pro-movu-na-vimogu-rosiji.html>, dostęp: 27.07.2019.

„wypchnięcie” języka rosyjskiego z Ukrainy i nazwał ustawę „inkwizycją językową”⁴⁰. Po raz drugi Rosja zażądała zajęcia się tą ustawą w dniu jej wejścia w życie i na kilka dni przed wyborami parlamentarnymi na Ukrainie. Strona ukraińska oraz kilka innych państw, w tym Polska, wykorzystały tę okazję, by wskazać Rosji na jej własne wrogie i agresywne działania w stosunku do Ukrainy. Na posiedzeniu Rady Bezpieczeństwa ONZ w tej kwestii przedstawiciel Wielkiej Brytanii powiedział, że ustawą językową Ukraina odpowiada na agresję ze strony Rosji⁴¹. Z kolei przedstawiciel Stanów Zjednoczonych zaznaczył, że Rosja nie ma prawa pouczać Ukrainę w sprawach dotyczących języka państwowego, gdyż to właśnie za sprawą Rosji na terenach okupowanych nie ma możliwości ani się uczyć języka ukraińskiego, ani w tym języku pobierać naukę oraz przypomniał, że przed okupacją 12 000 dzieci na terenie Krymu uczyło się w języku ukraińskim⁴². Również przedstawiciel Ukrainy ostro skrytykował Rosję i wytknął jej, że w swoim oku nie widzi przysłowiowej belki⁴³. Przypomniał on Rosji wielowiekową rusyfikację Ukrainy: „państwo, które przez wieki przymusowo tłumiło język ukraiński, zastąpiło go rosyjskim we wszystkich obszarach życia publicznego, teraz nie powinno wskazywać, w jakim języku powinniśmy mówić i pisać”. Ponadto Wołodymyr Jelczenko zauważył, że ukraińskie szkoły znajdują się w Australii, Argentynie, Słowacji i wielu innych krajach, ale w Rosji, gdzie według oficjalnych danych mieszka około 3 milionów Ukraińców, nie ma ani jednej szkoły ukraińskiej⁴⁴.

Znamienne również jest to, że w przededniu uchwalenia ustawy językowej Putin podpisał dekret o uproszczonym trybie wydania paszportów Federacji Rosyjskiej obywatelom Ukrainy, którzy mieszkają lub kiedykolwiek wcześniej mieszkali na terenie obwodów donieckiego i ługańskiego⁴⁵.

⁴⁰ *Russia's representative to UN called on Security Council to examine "language inquisition" in Ukraine*, <https://ruskiymir.ru/en/news/257268/>, dostęp: 27.07.2019.

⁴¹ *Мовним законом Україна відповідає на агресію Росії — представник Британії в ООН*, «Громадське», 16 липня 2019, <https://hromadske.ua/posts/movnim-zakonom-ukrayina-vidpovidaye-na-agresiyu-rosiyi-predstavnik-britaniyi-v-onn>, dostęp: 27.07.2019.

⁴² *Представник США в ООН заявив, що РФ не має права вказувати Україні в питаннях державної мови*, „Дзеркало тижня”, 16 липня 2019, https://dt.ua/POLITICS/predstavnik-ssha-v-onn-zayaviv-scho-rf-ne-maye-prava-vkazuvati-ukrayini-v-pitanniah-derzhavnoyi-movi-317648_.html, dostęp: 27.07.2019.

⁴³ *"Лицемір, який не бачить колоди у своєму оці": постпред України "розгромив" РФ на засіданні Радбезу ООН*, УНІАН, 16 липня 2019, <https://www.unian.ua/politics/10620003-licemir-yakiy-ne-bachit-kolodi-u-svoyemu-oci-postpred-ukrajini-rozgromiv-rf-na-zasidanni-radbezu-onn.html>, dostęp: 27.07.2019.

⁴⁴ Тамże.

⁴⁵ Указ Президента Российской Федерации от 17.07.2019 № 343 "О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 29 апреля 2019 г. № 187 "Об отдельных категориях иностранных граждан и лиц без гражданства, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство Российской Федерации

Wnioski

Wejście w życie analizowanej ustawy to nie koniec, a dopiero początek trudnej drogi do zapewnienia językowi ukraińskiemu funkcjonowania w charakterze jedyne go języka państwowego nie tylko *de iure*, jak to ma miejsce obecnie, ale też *de facto*. Niewątpliwie, w najbliższym czasie będą liczne próby zablokowania lub unieważnienia tej ustawy przez Sąd Konstytucyjny, inne sądy lub przez władze samorządowe niektórych obwodów. Pierwsze sygnały już są – władze obwodu odeskiego już zwróciły się do prezydenta Zełeńskiego o unieważnienie tej ustawy⁴⁶. Jeśli prezydent to uczyni, nieuchronnie wywoła masowe protesty.

Nie ulega wątpliwości, że władze FR będą na różne sposoby próbowały grać kartą językową na Ukrainie. Ukraińskojęzyczna Ukraina jest postrzegana przez współczesną Rosję jako zagrożenie, w związku z tym, zdaniem elit władzy rosyjskiej, Ukrainę należy „ocalić przed sobą samą”⁴⁷, t. j. nie dopuścić, aby dominował tam język i kultura ukraińska. Ustanowienie języka rosyjskiego jako państwowego na Ukrainie należy do priorytetowych zadań Kremla, ponieważ „nie będzie prawdziwie antyrosyjskiego państwa z językiem rosyjskim jako państwowym”⁴⁸. W programie „Wieczier s Władimirom Sołowjowym” 19 maja 2019 r. Siergiej Kurginian zagroził, że „Ukraina może być tylko prorosyjska! W przeciwnym razie jej po prostu nie będzie!”⁴⁹.

в упрощенном порядке”, Официальный интернет-портал правовой информации, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201907170036?index=0&rangeSize=1>, dostęp: 27.07.2019.

⁴⁶ *Облрада просить Зеленського скасувати мовний закон*, 24 червня 2019, https://gazeta.ua/articles/sogodennya/_oblrada-prosit-zelenskogo-skasuvati-movnij-zakon/910951, dostęp: 27.07.2019.

⁴⁷ «Спасти Украину от самой себя» apelował prezydent Centrum Analizy Systemowej i Prognozowania Rostisław Iszczenko podczas okrągłego stołu «Что ждёт русский язык на Украине?» (Кто платит Киеву за русофобию?), Парламентская газета, 29.10.2018, <https://www.pnp.ru/politics/kto-platit-kiyevu-za-rusofobiyu.html>, dostęp: 27.07.2019.

⁴⁸ К. Затулин, *История 48-го года уже сделана, а история 2018–19–20 будет делаться с нашим участием!* 1 ноября 2018, <https://zatulin.ru/konstantin-zatulin-istoriya-48-go-goda-uzhe-sdelana-a-istoriya-2018-19-20-budet-delatsya-s-nashim-uchastiem/>, dostęp: 27.07.2019.

⁴⁹ Zob.: И. Яковенко, *Война слов - 259. Советы для самоубийства Украины*, <https://yakovenkoigor.blogspot.com/2019/05/259.html?fbclid=IwAR3gS7Y6T8zXlAlw1Nc6kLhBJlbgKfNiOZcRi6NoKTYRAc-f26Pn17sFa9Y>, dostęp: 27.07.2019.